

Moldvai csángó Oral History?

**Gazda József: Hát én hogyan siratnám (Csángók a sodró időben)
Budapest, Szent István Társulat, 1993. 216.**

Az Oral History a legújabbkori történelemkutatás, a néprajz, a kulturális antropológia és egyéb társadalomtudományok mára már igen széles körben elterjedt, közösen használt módszere. Sajátossága, hogy történelmi forrásnak tekinti a történelmi események emberi emlékezetben őrzött mintáit és azok egyénien feldolgozott és elmondott interpretációit. Különösen fontos módszer lehet ez olyan népcsoportok tanulmányozása esetén, mint például a moldvai csángók, ahol történelmi-politikai okok miatt meglehetősen hiányosak és sok esetben megbízhatatlanok az úgynevezett „kemény” történelmi adatok. De meg kell itt jegyezni, hogy az Oral History nem helyettesíteni hanem kiegészíteni hivatott a „hivatalos” történelmet.

Gazda József új könyve valójában nem használható Oral Historyként, bár első látásra annak tűnik. A kötet moldvai csángó emberekkel készített interjúk, beszélgetések részleteiből áll össze. A szerző járt mindegyik, földrajzilag jól elkülönülő falucsoportnál. Az északi csángók között Szabófalván, Jugánban, Kelgyesten és Tarjánban, a déli csángók között Klézse, Somoska, Gyószén, Lujzikalagor, Bogdánfalva, Trunk és Nagypatak településeken, és az úgynevezett székely csángóknál Lészpeden, Pusztinánban, Lábnikon, Szerbeken, Ketresen, Gorzafalván, Onyestben, Fűrészfalván és más falvakban is. Sajnos nem derül ki a könyvből, hogy mikor történtek a beszélgetések, mikor készültek az interjúk. Csak a fényképek alatt találunk dátumot. Arra következtetni lehet, hogy a lejegyzések magnetofonfelvételekről készültek. A szerző igyekszik a tájnyelv hű, de könnyen olvasható leírására. Tehát a szöveg nem úgy néz ki, mint egy nyelvészeti célokra lejegyzett nyelvjárási anyag, de nem is úgy, mint egy irodalmiasított tájnyelv. Bizonyos déli csángó falvak sziszegő, sejtítő beszédét igyekszik következetesen jelölni. A román kifejezések magyar fordítását mindig megadja. A beszélgetőtársai között egyaránt találhatók férfiak és nők, öregek és fiatalok. A legidősebb 1891-es, a legfiatalabb 1960-as születésű. Bár úgy tűnik, a felvételkor nem ez volt a fontos, azaz a nem és életkor szerinti kiválasztás esetleges volt. Jó, hogy a könyv végén található egy mutató, amelyből megtudhatjuk az emberek születési évét és lakóhelyét.

A legnagyobb problémát számomra a kötet szerkesztése jelenti. A szerző az egyéni és közösségi sors bizonyos jelenségei, szakaszai mentén tagolta a könyvet fejezetekre. A lektori ajánló szavak szerint ez „Sajátos módszerű dokumentumregény, amelyben az író a visszaemlékezéseket a könyv szerkezetének megfelelően tematikusan felbontja és szerkeszti. Az egyéni életsorsokat ezáltal egy népcsoport történelmi sorsának példáivá emeli. „Nem gondolom, hogy ezzel a széttöredezettséggel az egyéni életsorsokról és a népcsoport történelméről többet tudnánk meg. Úgy érzem a közölt rövidebb-hosszabb beszélgetésrészletek az eredeti szövegösszefüggéseikből kiragadva nem többet, hanem kevesebbet mondanak az eredeténél. Nem tudjuk meg, mi az, amit az egyes emberek elhallgatnak, mi az, amiről nem beszélnek szívesen. Nem ismerjük meg egyetlen ember egyéni élettörténetét sem. Nem tudjuk meg, hogy a személyiség, az egyéni élettörténet, az egyéni társadalmi pozíció mennyire határozta meg azt, hogy az egyén milyen módon élte meg, hogyan élte át az egyéni életvilágokat befolyásoló történelmi, közösségi eseményeket. Ehelyett apróbb-nagyobb darabokból álló mozaikot kapunk, amelynek a

felülete hol érdes; hol sima, hol domború, hol homorú. Van, aki csak egy mondattal, van aki ötven sorral képviseli magát az egyes fejezetekben. Nem tudjuk meg, mik voltak a szerző kérdései, illetve néha indirekt utalás történik rá a válaszokban. Nem tudjuk meg, hogy a kérdező hagyta-e beszélni a válaszadókat, vagy kérdéseivel mennyire irányította a beszélgetést.

De ha nem azt várjuk ettől a kötetől, amit egy igényes társadalomtudományi célú és módszerű Oral History mától várnánk, hanem azt, hogy veszendőbe menő kulturális értékekre, többségi kultúrába beolvadó kisebbségi hagyományokra és pusztuló nyelvre, valamint egy életveszélyben lévő népcsoportra felhívja a figyelmet, akkor nem ér minket csalódás. A szerző előszavában megfogalmazott szándéka szerint „E könyv tudósítás erről a gazdag lelkű népről, tudósítás sorsáról, s dokumentum pusztuló - de még pusztulásában is oly sok szépséget, gazdagságot, ódon illatot árasztó - nyelvéről.” Ne támassunk akadémikus igényeket a művel szemben, hanem értékeljük benne azt, ami. Értékeljük a szerző tiszteletre méltó szándékát, az emberi szolidaritásra való felhívását. „Az emberiség általában védi az értékeit. S mi itt nézzük tehetetlenségre kárhozottan az ő szomorú múlásukat.”- írja az előszóban.

Ha így olvassuk a művet, lebilincselő, ismeretlen világokat feltáró, nagyon informatív, vagy ismert világokat felidéző, magávalragadó olvasmány lehet.

A következőkben a könyv szerkezetét és fejezeteit bemutatva idézek néhány szöveget, amit fontosnak tartok e folyóirat hasábjain megjelentetni, vagy ami engem megragadott, vagy nekem valamiért különösen tetszett.

Az első fejezet: Szülőföld, nép címet viseli. Itt az otthonról, az identitásról vallott nézetekről kapunk ízelítőt. „Nálunk nem máj mondják nemzet. Ű azt mondja, hogy ű kátolikus. Kátolikus. Tudják, mellik kátolikus, nem román. Mellik ortodox, román. A román az ortodox. Ők tudják, magyar, de nem még mondják ezt. Nem éppen mondják. Mondják, én kátolikus vagyok! Sz akkor tudózik a magyar. Sz a románok isz tudják ezt a dolgot...”

A második rész: Gyermekkor, századelő, 1900-1916. Itt az életmódra, gyógyításra és iskoláztatásra és vallásos neveletésre vonatkozó ismeretek és emlékek egyaránt megjelennek a nyelvi archaizmus különféle szintjein előadva. „Bocskort sánja vala tátá honn! Vágtuk vala disznókot el, nyúzzuk vala le, sz a büriből sánunk vala boskort...” Mikor szért (fájt) a feje, mit sántam? Hát nem sántam semmit. Mit csánjak? Hajtottam szenesz vizet. Mit mondjak? Mondtam egy Tatöl nosztrut (Miatyánk). Há. Csak Tatöl nosztrut, sz azóta nem még szérött a feje. Ha szért a kasza, köttem bér a kaszát illien tyúknak a ganéjába...” „Kilenc farkas kilenc erdőkön, kilenc nagyhegyeken, kilenc patakon, megtalálkozott a boldogságos Szent Szűz Máriával. Azt kérdezte édes urunk anyja: Hova mentek, farkasok? Menyünk az aranyfához, hogy együk meg az aranyaknát. Akkor azt mondta a Szent Szűzmária: Ne menjetek az almához, menjetek ahhoz az állathoz, vegyétek le a rossz betegséget erről az állatról, fogatokkal harapjátok, nyelvetekkel nyaljátok, hogy legyen tiszta, mint a Jézus Krisztus urunknak az arca. Háromszor mondja. Vízbe olvas. Veszen egy késet vagy bicskát, s habardossa, csinál keresztet, vet egy keresztet a vízbe ... Az állat megissza, vagy teszi bele az ételibe, valamibe, s attól jött meg...”

A harmadik fejezet: Első verekedés (világháború) 1916-1918 emlékeit idézi. “Béjöttek az oroszok, 16-ba béjött a zegész ide, hogy szegittik a románokat. Regele Ferdinánd az siánt véllik kötész, hogy jöjjenek, szegítszenek meg. Hanem fogja el a

német a zegasz román országot. Zutánd jöttek a fráncsézok, sz a zorosz isz megvasztagitta a zármátát, sz akkor viszraverték. Viszraverték, sz elmentek Budapesztáig!” „Akkor azok az aliantok (szövetségeseek), franciák, angolok, sz mászikok megszorongatták Románia országot, ment át a gránicán, s hajtsd el Kun Bélát, met az megformálta a vörös gárdát ott, Budapesten. Akkor ment bé a román s elahjtotta.” A háborúnak köszönhetően katonaként találkoztak sokan először és utoljára Magyarországgal. Egy kulturális nyelvi konfliktus kedves példáját mondja el a következő részlet: „Sz nem felejem, akkor kiraktak ezek, tudták, hogy tudok magyarul, kiraktak, hogy mondjam: Szépen kérem-mondtam-primiljen (fogadjon) bé három katonát vagy négyet az éjszakára. Há édes katona, csak egy szobánk van. Há én úgy tudtam, hogy az a szóba, akibe tüzelünk! Nekünk nem szükségesz szóba, nekünk csak szállás az éjszakára! Aszonták: katona bácsi, csak egy szobánk van. Akkor láttam, ök a háznak mondják, lokuincának, szoba. Én meg mondtam, hát nekünk nem szükségesz szóba, csak szállász a zéccakára! Aztán szavát kezdtem én venni a beszédnek, kitanultam. Értekeztem velik.”

A negyedik részben: Fiatal kor, élet a két háború között, 1920-1941 vannak leírva a naptári ünnepek savkásai, a karacsony, újév, húsvét, pünkösöd emlékei. A csíksom-lyói búcsúról nem sok szó esik: „... Elmentünk mi búcsúra. Tiszta magyarul mondták, sz mi szerettük...” Elég sok szöveg szól viszont a lakodalmas szokásokról.

A szerző egy hosszú fejezetet szentel a a Második verekedés (világháború) 1941-45 történeteinek. „Mikor jöttünk a háborúba, úgy sírtak egyesek! Hát én es, na, kiesett a könyvem. De én avval a reményvel vótam, hogy a zember ha kaszál reggeltől estig, s este mikor visszanez, még lássa, egyes fűszálakat fú a szél! Igaz-e vaj nem? Úgy nem tudja lekaszálni, hogy még ne maradjon vajegy fűszál vágatlan. Ugye a háborúba es csak így kell maradjon. S hogy vót a reményem, éppen úgy történt. Megmaradtam...”

A hatodik fejezet a Felnőttkor. Világégés után, (1945-1960) címet viseli. A beszolgáltatás, kollektivizálás, a kommunizmus első emlékeit idézi. „Lén vittem nehezen hat hónapot ott a fogszágba. Mikor elmentem la propaganda kommuniszt, attól vótam liberabb (szabadabb). Hogy kell sánjuk, mondták, hogy hagyjuk a régít, menünk la kommunizm... Met én am fost nevoit, szö fasem lekcii politicec öste (rávitt a kényszer, hogy politikai leckéket vegyek esténként). Menénk vala televizéhez, vala televizé, s rántunk vala lekcii politice. Edukációt. Hogy kell sánjuk a zországba. Kellett tanuljam, leen mit egyen...”

A korszak magyar nyelvű iskoláztatásról sok szöveg szól. „Itt akkor összesen két órát tanítottak magyarul, két-két nap minden klászába egy-egy órát, 48-49-50-től utolján többet nem engedték.”

Ezután egyre rövidebb fejezetek következnek. A hetedik 1961-62-ről A régi életforma végső szétzúzásáról szól. „Béjöttek, elszéledtek a faluba puszkával, fegyverekkel - mind szekuriszt ruhába -, mentek, ijesztgettek, a népség bújdosott, mint a zegér bújdosik a macskától. Idehaza búttok el a zembeek, ölték meg verésvel ökö, hogy íródjon bé a kollektívbe. Muszáj, ha nem írótál, üttek meg egészen...”

A következő fejezet egy nagyobb időszakot (1963-1989) foglal magába Öregkor. Pusztuló értékek, pusztuló nyelv címmel. „Honnan származunk? Kik vagyunk? Hogy honnat származunk, hogy vagyunk itt magyarok, azt nem tudja senki. De azt tudom, hogy a nyelv vész el! A nyelv vész el! Helyibe jönnek bé szaak mind románul, mind románul! Ne mondjak többet, egy ötven év múlva nem beszélnek lesz senki magyarul! Ha így menen a baj. Ezek a fiatalok, ez a generáció, mellik tud moszt, a gyerekek mind románul

beszélnek, mind románul, egyrészt nem es akarja tudni, hogy mik magyarok vagyunk...
"Hiszekegyet nem tudom. Tudom vala, da nu m-am rugat (nem imádkoztam, nem mondtam, sz elfelejtettem. Bukure te Maria - ez Üdvöz légy Mária, malaszttal teljesz szül vagyon teveled. Te vagy az áldott asszony... áldott közötti... Nem tud szenki itt Jugánba. Nem tud szenki magyarul. Nem tudnak. Én isz ke. Tudok szokot, de sze nem tudok írni magyarul, sze nem tudok beszélni jól magyarul. Kisit, ne. A szóból értődöm..."

Az utolsó előtti fejezet az 1989 december - 1990 július időszakról, a Ceausescurendszer bukásáról szól. Ébredő reménység címmel. „Ki kell bujjék a folyó a víz tetejire, sz a zigazszág az út közepire. Hogy mennen az út közepin. Azt doriljuk (kívánjuk) mik! Legyen igazság! Értődjünk az egészvel! Ne legyen kiválasztva magyar sz románól, sz román magyartól. Bölcsszek legyünk! Hányszor gyülünk, kedveszek legyünk. Sz beszélünk! Jó tanás leen közöttünk! Jöjjön a zigazszág ki a zút közepire, sz a hazúgyszág menjen a kert mellett lebújva!"

Emulás, halál fogalomkör köré csoportosította Gazda József az utolsó fejezetben található vallomásokot. Vallanak az emberek a halottas szokásaikról, a halálhoz való viszonyukról, saját életük értelméről és a sorsukba való beletörődésről, hitükről. A könyv ezzel a gondolattal zárul: „Ha így adta a Jóisten, így kellett teljék. Én eleget kereskedtem, hogy ne legyen rossz, de ha a zIsten által így vót kirendelve, kell vigyük a keresztet. Met én szerettem lenne boldog legyen, de hát nem bírtam én... Így telik... Én félek a haláltól azért, hogy nem tudom, mire menünk ottan esz. Számítottam, hogy itt esz kínlódtunk, szenvedtünk, sz ott esz ki tudja, mire menünk. Met nem bírjuk tudni innet, hogy lesz ott. Csak a jóiszten, aki fenn van, ő tudja az illieneket. Ezt a rendet tudom, meg vagyok iszonyodva evvel a szok bajval, kínval, szenvedészvel. Dehát a Jóisztennek ez a szent akaratja!"

*

Olyan ez a könyv, mint egy film. Talán dokumentumfilm, ahol emberek beszélnek magukról, életükről, az átélt történelmi fordulókról és mindennapjaikról. Sok ember szerepel a filmben, és van, akit csak egy-két pillanatig, másokat néhány percig hallunk és látunk mesélni. Szövegeik szigorúan vannak megvágva és sajátosan egymás mellé állítva a filmrendező elképzelései, szándékai, ízlése és tudása szerint. A film nem tudományos vállalkozás, hanem érzéseket és hangulatokat ébreszt. Felidézi bennem moldvai utaim emlékét, a tájat, a nyelvet, a népdalok és balladák világát, és a moldvai csángó emberek élettörténeteit.

Lovász Irén